

in je s tem omogočil, da prevzamejo njegova opera, simfonična in komorna dela še tako preprostega in glasbeno neizobraženega poslušalca.

Z druge strani je pa povzdignil preproste, toda bogate prvine ameriške ljudske glasbe do zahtevnejših glasbenih oblik; prav iz načina, kako je to opravil, spoznamo njegovo genialnost: ne manjka mu ne znanja ne duhovitosti, ne notranjega bogastva ne domiselnosti. In čeprav so njegova dela preprosta, se vendar marsikaj v njih upira zgolj umski analizi. Prav to nam priča, da je prestopil tisto mejo, za katero stoji — resna ali ne — najbolj čista in vredna umetnost. In to je obenem najboljši dokaz o resnosti njegovih stremeljenj in del.

Pavle Merku

MED KNJIGAMI

MIMI MALENŠEK, PLAMENICA*

Kot so poezija, proza in dramatika tako je tudi slovenski biografski roman sprejel mnoge idejne, kompozicijske in oblikovne pobude od svojega evropskega vzornika.

Evropski biografski roman so v preteklih desetletjih zanimale predvsem tiste vodilne zgodovinske osebe, ki so v političnem, državnem in družbenem življenju odigrale nenavadno veliko in važno vlogo. Vplivno in odločilno mesto na čelu držav in narodov je tem osebam omogočilo, da so temeljito posegle v zgodovinsko dogajanje in tako odločale o življenju navadnega človeka. Razumljivo je, da so pisce biografij pritegovali Napoleon, Fouché, Maria Stuart, kraljica Viktorija, Razputin, Peter Veliki, Lenin in mnogi drugi. Ni malo takšnih biografskih romanov, ki so napravili literaturi slabo uslugo s tem, da so razširjali in vcepljali v široki krog bralcev zopni kult velikih osebnosti, katere nikakor niso zaslužile, da bi jim človeštvo izkazovalo hvaležen spomin. Vendar pa bi bilo zgrešeno trditi, da se je z biografskim romanom širil zgolj kult velikih osebnosti, kot je bil n. pr. Napoleon in drugi. V biografskemu romanu se je ob koncu dvajsetih let izrazila tudi umetniška in moralna analiza, katere cilj je bil dognati, v kakšnem razmerju je bila intelektualna in moralna zavest vplivnih zgodovinskih oseb s položajem, ki so ga le-te imele v državnem in družbenem življenju. Avtorji, ki niso podlegli mitološkemu čaščenju velikih zgodovinskih oseb, so v svojem delu mimo biografske in zgodovinske podobe poskušali s pomočjo psihološke in literarne analize odkriti in tudi najti tiste tajne vzmeti politike, ki so iz moralnega pritlikavca napravile velikega državnika. V tem pogledu so vsekakor nedvoumne besede, ki jih je leta 1929 napisal Stefan Zweig v predgovoru k romanu o Fouchéju: »In dan na dan doživljamo znova, da v dvomljivi in pogosto zločinski politični igri, ki ji narodi še zmerom lahkoverno zaupajo

* Mimi Malenšek, Plamenica. Roman o Primožu Trubarju. Primorska založba Lipa, Koper 1957. Opremil Milan Arnež. Str. 540.

svoje otroke in svojo bodočnost, ne prodirajo možje npravstvene daljnovidnosti, neomajnih prepričanj, temveč jih vedno znova nadvijajo tsiti poklicni hazarderji, ki jih imenujemo diplomate, ti umetniki okretnih rok, praznih besed in mrzlih živcev. Če je politika postala res, kakor je dejal Napoleon že pred sto leti, „la fatalité moderne“, novi fatum, potem skušajmo v svojo protiobrambo spoznavati ljudi za temi silami ter s tem nevarno tajnost njih sile.« S temi besedami, ki so bile napisane v času, ko so evropskim narodom sedali na vrat novoizumljeni voditelji, rešeniki in diktatorji, je tedaj Stefan Zweig dovolj jasno opredelil idejno in moralno nalogo biografov.

Vendar pa evropski biografski roman ni ostal samo pri opisovanju politikov, državnikov in monarhov. Boj in delo znanstvenikov, izumiteljev, življenje nemirnih svetovnih popotnikov v preteklih stoletjih je postalo kaj kmalu hvaležna snov za biografski roman. Zvrstili so se romani o Pasteurju, Madame Curie, Kochu, Kolumbu, Maghellanu in drugih. Biografskemu romanu o politikih in znanstvenikih so se pridružile tudi romansirane biografije o velikih umetnikih: pisateljih, glasbenikih in slikarjih. Byron, Cervantes, Shelley, Balzac, Goethe, Stendhal, Van Gogh, Rimbaud, Beethoven in drugi so s svojimi nenavadnimi življenjskimi zgodbami nudili biografom kaj bogato in zanimivo gradivo. In prav ta tretja veja biografskega romana v evropskih literaturah je najmočnejše vplivala na rast slovenskih romansiranih biografij.

Če slovenski biografski roman ni segel tudi na druga področja, ki so izven umetnosti in kulture, je to seveda logična posledica posebnosti slovenskega zgodovinskega razvoja. Ta nam v preteklih obdobjih ni ustvaril velikih in znamenitih političnih osebnosti, marveč je njih delo moral opraviti v veliki meri umetnik oziroma kulturni delavec. Toda zaradi tega, ker se v našem nacionalnem razvoju tako tesno prepletata politični in kulturno umetnostni tok, se slovenski biografski roman, ki je moral upoštevati to zgodovinsko posebnost, precej razlikuje od umetniških biografij v tujih literaturah. Saj je slovenski avtor moral mimo opisovanja življenjske usode umetnika, njegovega dela in ustvarjalnosti s svojim opisom seči tudi v politične in kulturne razmere. Zato romani o Prešernu, Levstiku, Jurčiču in tudi o Primožu Trubarju niso samo umetniška biografija, kakršne so na primer romani o Balzacu, Shelleju in drugih. Nekatere slovenske biografske romane moramo zaradi tega, ker se v njih literarna pripoved o življenju umetnika veže z epskim upodabljanjem kulturnih in političnih dogodkov, že kar prištevati k zgodovinskim romanom. Anton Slodnjak zato ni brez razloga imenoval romana o Levstiku — zgodovinski roman. Prav v tem širokem značaju in obsegu slovenskega biografskega romana — ne glede na njegovo umetniško vrednost — pa moramo iskati pojasnila za veliko zanimanje naših bralcev za omenjeno literarno zvrst. Želja, spoznati življenje in delo pomembnih slovenskih umetnikov in kulturnih delavcev, ni bila samo izraz bralčevih kulturnih potreb. Bila je hkrati tudi izraz njegove nacionalne zavesti, ki si je prav ob vzgledu velikih življenj in velike ustvarjalnosti iskala trdna tla, zato da bi prerasla v nacionalno samozavest. Prav v tem pogledu je bila doslej funkcija biografskega romana v naši literaturi precej važna.

Biografski roman je zelo mlada zvrst v slovenskem leposlovju. Šele od tridesetih let dalje lahko omenimo nekaj romanov, v katerih je opisana življenjska usoda pomembnih slovenskih umetnikov. Predvsem moramo omeniti dve romansirani biografiji o Francetu Prešernu, in sicer Ilke Vaštetove

Roman o Prešernu (1957) in Antona Slodnjaka Neiztrohnjeno srce (prva izdaja 1938, druga predelana izdaja 1956). Romanoma o Prešernu je sledil Slodnjakov zgodovinski roman v treh delih Pogine naj pes, ki opisuje Levstikovo življenje in delo. Leta 1951 je izšel roman o Josipu Jurčiču Pot desetega brata, delo pisatelja Jožeta Pahorja. Nedavno pa se je pridružil omenjenim delom še Mimi Malenškove roman o Primožu Trubarju. V naš pregled lahko uvrstimo še nekaj leposlovnih del, ki zaradi svojega značaja in oblike sicer ne sodijo povsem v zvrst biografskega romana, a jih vendarle moramo omeniti zato, ker opisujejo nekatere dogodke iz življenja naših velikih ustvarjalcev. To so Pregljev Simon iz Praš (prva izdaja pod naslovom Šmonca 1924, druga izdaja 1953), novela Frana Albrehta Zadnja pravda, ki pripoveduje o poslednjih trenutkih Levstikovega življenja, in dve noveli Alojza Rebule — Lovorov grad (o Josipu Murnu) in Ura poklica (o Srečku Kosovelu). S tem pa je pregled biografskih romanov in njim sorodnih važnejših del bolj ali manj pri kraju. Imena Prešerna, Levstika, Jurčiča in Trubarja kažejo, da so avtorji romanisiranih biografij doslej izbrali in opisali le tiste pomembne in velike osebnosti naše kulturne in literarne zgodovine, katerih življenje in delo sta tolikanj dragocena, da ne zaslužita samo temeljite znanstvene obravnave, marveč tudi leposlovno upodobitev. Izboru imen iz naše preteklosti tedaj ni mogoče oporekati. Kot vidimo, je ta izbor v soglasju z mestom in pomenom, ki ga je tem možem z vso pravičnostjo prisodila že zgodovina.

Kakšnih posebnih umetniških in literarnih uspehov biografski roman v naši literaturi doslej ni dosegel. Vsekakor je zanimivo, da med dosedanjimi avtorji biografskih romanov razen Ivana Preglja, ki pa se je tako ali tako samo posredno ukvarjal z njim, ne najdemo nobenega vidnejšega pisateljskega imena. Vsi avtorji romansiranih biografij so se pri svojem delu zvesto ali pa v obilni meri opirali na razpoložljivo literarnozgodovinsko gradivo. Rezultatoma literarnozgodovinske vede so pridružili še svoja osebna vrednotenja in predstave o usodi in delu osebnosti, katere življenje so opisali v literarni, romansirani obliki. Če pa se je v avtorju družil s pripovednikom še literarni zgodovinar, sta literarnozgodovinsko gradivo in literarno kritični odnos do slovenske literature zavzela zelo vidno mesto v romanu. V obeh Slodnjakovih biografskih romanih najdemo dovolj trdno oporo za gornjo trditev. Menda ne bo pretirano, če zapišemo, da so avtorji romanov o Prešernu, Levstiku Jurčiču in Trubarju želeli tudi v literarni obliki izraziti priznanje tistim ustvarjalnim osebnostim, ki so v preteklosti tlačanile na polju slovenske kulture in literature. Le tako si namreč lahko razjasnimo, od kod v romanih tolikšna intenzivnost nacionalnega ponosa in rodoljubnega odnosa do naše kulturne preteklosti. Čustveni odnos do umetnosti, iskreno priznanje, in s patriotičnim navdušenjem podprta zavest o zgodovinski in umetniški posebnosti nekega življenja in dela, so vsekakor zelo koristni temelji za zgradbo biografskega romana. Toda zgolj temelji, ki sami po sebi še ne zagotavljajo umetniškega uspeha in kvalitete. Glavni predpogoj za tak uspeh je seveda predvsem avtorjeva ustvarjalna in umetniška sila. Čim večji je umetnik v avtorju, tem globlje lahko razume življenjsko in umetniško bit svojega junaka. Narodna domačijska navdušenost se mora zaradi tega umakniti analitičnemu čutu in smislu za zgodovinske in življenjske sinteze. Zato pa je tudi verjetneje, da bo tak avtor na osnovi gradiva in z močjo svojega talenta ustvaril polnokrvno pripoved in se tako kolikor mogoče (čeprav nikdar do kraja) približal resnični

vsebinsi določenega življenja in določene umetniške usode. Toda meje, ki jih biografskemu romanu postavljajo literarnozgodovinski podatki in viri, kajpa močno ovirajo umetniško izpovedovanje in oblikovanje. Kljub nekaterim uspehom v svetovni literaturi bo vprašaj, ki visi nad biografskim romanom, bržkone ostal vedno na svojem mestu. Zato pa bo biografski roman še za naprej tisto polje literarne aktivnosti, na katerem se bodo uveljavljali literarno nadarjeni pisci, ki jih v prvi vrsti odlikujejo pridnost, smisel za literarnozgodovinski študij in zavest o pomembnosti literarnega oblikovanja zgodovinskih dejstev. Resničnemu fabulistu in iskrivemu umetniku, ki ga žene notranja sila, da bi s svojim delom odkrival nove resnice o življenju in usodi človeka, pa bo tudi posledji biografski roman tista leposlovna zvrst, ki se ji bo izognil predvsem zaradi tega, ker zavira njegovo umetniško fantazijo.

Kar je bilo doslej rečenega o splošnih potezah in značaju našega biografskega romana, velja tudi za Plamenico Mimi Malenškove.

Pisateljica je roman o Primožu Trubarju razdelila na tri dele, v prvem opisuje Trubarjevo mladost in šolanje, v drugem njegovo duhovniško službovanje in prelom s katolicizmom, v tretjem pa je orisala obdobje Trubarjevega književnega delovanja. V primeri s prvim in drugim delom je najvažnejše poglavje Trubarjevega življenja — boj za slovensko knjigo in za slovensko protestantovsko cerkveno organizacijo — v Plamenici vsekakor premalo obdelano in poudarjeno. Na ščitnem ovitku knjige je med drugim zapisano, da je knjiga o Trubarju potrebna tudi »načitanemu človeku, saj se mu bo ob prebiranju romana razbistrilo marsikatero vprašanje naše kulturne zgodovine«. Tega visokega cilja roman Mimi Malenškove nikakor ni dosegel, že zaradi tega ne, ker so najvažnejši dogodki iz Trubarjevega življenja in dela v primeri z manj zanimivimi otroškimi in mladostnimi leti le preveč skromno orisani. Kljub obsežnemu zgodovinskemu in literarnozgodovinskemu gradivu, ki ga avtorica vpleta in kopiči na straneh romana, nista njeno pero in njen pisateljski pogled nikjer prodrli pod površino časa in dogodkov XVI. stoletja na Slovenskem in v evropskih deželah. Zato tudi avtorica romana ni razkrila in upodobila duhovne, idejno-verske miselnosti in nacionalnega čustva vodilne osebnosti reformacijskega gibanja na Slovenskem. Primoža Trubara je avtorica opisala kot vztrajnega, potrpežljivega, pogumnega, marljivega in nekoliko rustikalnega protestantovskega aktivista, ki ga zaradi zavesti o moralni gnilobi papeštva in katoliške cerkve in zaradi domoljubne kranjske in primarne slovenske zavesti prešine spoznanje, da mora pomagati svojemu, v temi tavajočemu ljudstvu. Zaradi tega žrtvuje Primož Trubar vse svoje življenje in intelektualne zmožnosti delu in boju za protestantovsko akcijo in za slovensko knjigo. Mnogo manj pa se je avtorica ubadala s številnimi in zapletenimi socialnimi, idejnimi in religioznimi problemi, ki jih je moral Primož Trubar reševati ali vsaj upoštevati, ko je idejno in organizacijsko oblikoval reformacijsko gibanje na Slovenskem, oziroma ko je s pionirskim navdušenjem in vztrajnostjo težaka ustvarjal slovensko knjižno besedo. Nekateri biografski in literarnozgodovinski podatki nas poučujejo, da Primož Trubar le ni bil samo aktivist in praktična natura, marveč tudi dejavna osebnost, ki se je morala orientirati v idejno-religioznih, filozofskih in političnih problemih svojega časa. Zamislimo si samo, kolikšno nalogo si je nadel Primož Trubar z organizacijo protestantovske cerkve in s slovensko knjižno besedo. In ker je svoje delo opravil uspešno, se pač moramo vprašati, ali je bila zmožna

opraviti takšno vsekakor grandiozno delo res samo praktična natura? Najbrž ne, in prav zato bomo morali slej ko prej priznati Primožu Trubarju ne morda kvalitete velikega misleca in originalnega reformatorja, pač pa kvalitete velikega ustvarjalnega duha, ki se je v temi XVI. stoletja na Slovenskem gibal na isti ravni kakor reformacijske glave takratne Evrope. Ni Trubarjeva krivda, če je bil sin malega in neznanega ljudstva! Primož Trubar Mimi Malenškove pa je upodobljen v tradicionalnih okvirih, kakršne nam je doslej ustvaril slovenski biografski roman s Prešernom, Levstikom in Jurčičem. Ne samo človeško, marveč tudi v literarnozgodovinskem pogledu je Malenškova upodobila Primoža Trubarja precej enodimenzionalno. Nekoliko bolj človeški in živ je Trubar le v mladosti in v šolski dobi, kjer pa je seveda našla avtoričina fantazija nekoliko svobodnejša tla za svoj polet. Poglobitev v Trubarjevo osebnost — kolikor biografski roman sploh dopušča tako poglobitev — je zato nadomestil avtoričin domoljubni zanos, literarnozgodovinska ocena in zgodovinsko romantično vrednotenje njegovega dela in pomena v slovenski politični in kulturni zgodovini.

Tudi Mimi Malenškova se tedaj s Plamenico ni iztrgala iz tradicionalnih idejnih in čustvenih okvirov slovenskega biografskega romana. Toda kljub tej omejitvi je treba reči, da je roman o Primožu Trubarju naše najbolj literarno biografsko delo. Mimi Malenškovi moramo priznati veliko potrpežljivost in vestnost, s katerima se je posvetila proučevanju Trubarjevega življenja in dela. Z nič manjšo vnemo pa ni zbrala avtorica podatkov o dobi in o razmerah, v katerih je živel in deloval Primož Trubar. Besedilo Plamenice kaže, da je Malenškova prebrala vsa poglavna dela naše protestantike, ob njih pa tudi tista zgodovinska in literarnozgodovinska dela, iz katerih je lahko črpala gradivo za splošni politični in literarnozgodovinski okvir biografije o Primožu Trubarju. V dobro moramo šteti avtorici zavest, da se v Plamenici ukvarja z dobo in osebnostjo, ki kljub velikim znanstvenim naporom še ni temeljito raziskana, zaradi česar v zgodovini kulturnega in političnega dogajanja v XVI. stoletju, zlasti v zvezi s Primožem Trubarjem, ostaja še kopica izredno važnih vprašanj nerešenih. Zavedajoč se teh objektivnih težav, katerih rešitev ne pripada književniku, marveč znanstveniku, se avtorica Plamenice ni predala lahkomišelnim kombinacijam in improvizacijam, marveč se je zvesto držala dognanj naše protestantike. Zato ni nič čudnega, če bralec večkrat pod literarno oblikovanimi stavki odkrije znanstvene trditve in razlage Kidriča, Prijatelja in drugih. Ta podrejenost znanstvenemu gradivu je očitna zlasti tam, kjer je pisateljica rekonstruirala, oziroma poskusila rekonstruirati važnejše resnične dogodke iz Trubarjevega življenja. Njena pisateljska fantazija se je sprostila le v tistih poglavjih, ki opisujejo mladost, šolanje, potovanje in seveda tudi intimno, osebno Trubarjevo življenje.

Roman o Primožu Trubarju je napisan tekoče, mestoma tudi prikupno. Moti pa bralca razvlečenost pripovedi zlasti v prvem in drugem delu in bi zatorej nekoliko večja disciplina in strnjenost romanu samo koristila. Plamenica, v kateri se na nevsiljiv način prepleta biografski roman s poljudno napisano zgodovinsko povestjo, utegne marsikateremu bralcu precej novega odkriti in tako izpolniti nekatere vrzeli v njegovem znanju in izobrazbi. Ta kulturno vzgojna funkcija daje seveda Plamenici Mimi Malenškove značaj koristne novosti na slovenskem knjižnem trgu.

Bojan Štih